

LUOTI-ohjelman pilottiprojektien oikeudelliset kysymykset

Liikenne- ja viestintäministeriön LUOTI-ohjelmaan valittiin vuonna 2005 kolme uuden innovatiivisen viihdepalvelun kaupallistamiseen tähtäävää pilottihanketta, joissa tietoturvan käsittelyllä on selkeä rooli. Hankkeet on olennaisten toiminnallisten osuuksien osalta dokumentoitu ja pilottiprojekteja koskevat loppuraportit on julkaistu LUOTI-ohjelman verkkosivuilla.

LUOTI-ohjelma tarjosi seuraaville vuonna 2005 käynnistyneille hankkeille ohjelman mukaisesti tietoturva-asiantuntijapalveluja:

- INDICA2-hankkeessa keskityttiin monikanavaisen sisällönjakelun ja yhteisöllisten palveluiden tutkimiseen ja kehittämiseen. Hankekumppaneina olivat Elisa ja SBS Finland. Asiantuntijana toimi KPMG.
- Vahinkolaukauksia-hankkeessa Taideteollisen korkeakoulun Mediakeskus LUMEn Crucible Studio rakentaa uudentyyppistä vuorovaikutteista draamaohjelmaa televisioon. Tuotanto nähdään myöhemmin YLE TV1 -kanavalla. Asiantuntijana hankkeessa toimi TietoEnator.
- Habbo-web-hankkeessa Sulake Corporation uudistaa suosittua Habbo Hotelli -peliä online-ympäristössä. Hankekumppanina toimi Valve ja asiantuntijana toimi Nixu.

Pilottiprojektien ollessa käynnissä Luoti- ohjelmassa kokoontui eri toimijoiden edustajista ja asiantuntijoista koostunut oikeudellisia kysymyksiä pohtinut työryhmä. Ryhmän tavoitteena oli löytää ne ongelmat, joihin vaikuttamalla voidaan edistää uusien turvallisten sähköisten palveluiden tuotantoa ja saatavuutta sekä edistää kunkin toimijan asiantuntemuksen ja liiketoiminnan kehittymistä.

Ryhmä toimi vapaamuotoisesti ja mukaan saattoivat liittyä aiheista kiinnostuneet alan toimijat. Aktiivisimmin mukana olivat Viestintäviraston, TaiKin, Patentti- ja rekisterihallituksen, Effin, TietoEnatorin, Nokian, Antipiracyn, Teoston, oikeusministeriön, liikenne- ja viestintäministeriön, Kuluttajaviraston, KPMG:n Sulakkeen, Ylen, Lapin yliopiston, Keskusrikospoliisin sekä Kansallisarkiston edustajat. Ryhmän kokouksissa käsiteltiin yksityiskohtaisesti kussakin pilottiprojektissa esiintyneitä oikeudellisia haasteita, joita pilottiprojektien edustajat esittelivät sekä tuotannon että oikeudellisten kysymysten näkökulmasta.

Samaan aikaan pilottiprojektien kanssa käynnissä oli myös kansainvälistä tietoturvasäädäntöä kartoittanut selvitystyö, joka oli oikeudellisia kysymyksiä pohtineesta ryhmästä oma itsenäinen tutkimuksensa. Selvityksen valmistelussa otettiin huomioon myös pilottiprojekteissa kuultuja toivomuksia käsittelyn painopisteistä. Tutkimuksen edistymisestä ja sen yhteydessä ilmenneistä havainnoista raportoitiin myös pilottiprojekteille.

Käsillä oleva raportti on oikeudellisia kysymyksiä pohtineen ryhmän loppuraportti. Raporttiin on koottu pilottiprojekteissa esiin tulleita oikeudellisia kysymyksiä ja johtopäätöksiä. Loppuraportin havainnot ovat yksittäisiä ja osittain hajanaisia, eikä niistä siten voi luoda kokonaiskuvaa uusia sähköisiä palveluita koskevasta oikeudellisesta problematiikasta.

Indica-pilottiprojekti

Ensimmäisessä, Indica-pilottihankkeessa kehitettiin monimediallisen sisällön jakelukonseptia ja -alustaa. Indica-jakelualusta kehitettiin, jotta voitaisiin mahdollistaa mm. yhteisöllisten palveluiden jakelu ja tuottaminen. Palvelun rakentajat haluavat kehittää uusia palveluja, erityisesti viestintäpalveluja ja löytää uusia liiketoimintamalleja. Samalla saadaan kokemusta uudentyyppisten palveluiden kehittämisen dynamiikasta.

Indica-hankkeessa käsittely keskittyi erityisesti yksityisyyden suojan ja osapuolten vastuun jakoon liittyvien kysymysten pohdintaan.

Monikanavapalveluja rakennettaessa on huomattu, että käyttäjien itse tuottamat sisällöt ja video-hakukoneet yleistyvät. Palveluista tulee aikariippumattomia. Kamerateknologian kehittyminen matkaviestimissä synnyttää uusia palveluja (Cell Journalist, Spy media, video blogit).

Kehitettävässä palvelussa voi olla erilaisia tasoja tarjottavan palvelun käytön mukaan. Palvelu voi olla suunnattu esimerkiksi suljetulle tasolle, avoimelle tai julkiselle tasolle sekä joukkoviestintään. Operaattorin rooli ja vastuu palvelun tuottamiseen liittyen korostuu. Tuotettavassa palvelussa on määriteltävä, kuka on vastuussa materiaalin sisällöstä ja jakamisesta esimerkiksi, jos palvelun piirissä jaellaan laitonta sisältöä. Lisäksi on määriteltävä, mikä on laitonta materiaalia. Tällaisessa palvelussa on mahdollista lähettää mm. anonyymiä sähköpostia.

Lainsäätäjä on jo osittain ottanut kantaa näihin erityisiin verkkoasioinnin kysymyksiin, mm. tietoyhteiskunnan palveluja koskevassa laissa on määritelty vastuuvapauksien edellytykset. Lisäksi on määritelty, miten mm. operaattorin tulee toimia, jos laitonta materiaalia liikutetaan operaattorin verkossa. Kuka vastaa esimerkiksi tilanteesta, jossa loppukäyttäjä kutsuu ryhmään muita käyttäjiä jotka jakavat keskenään sisältöä? Kenen vastuulla on tällaisessa tapauksessa valvoa, onko jaettu sisältö laillisesti jaettavaa? Mikä on operaattorin vastuu avointen ja julkisten palveluiden osalta? Kenen vastuulla on valvoa tekijänoikeusasioita? On myös tunnistettava, onko kyse joukkoviestinnästä vai kohdeviestinnästä. Tämän perusteella aukeavat uudet erityiskysymykset.

Joukkoviestinnän osalta nousevat erityisesti kysymykset, kuka on ohjelman tarjoaja ja kuka tarvitsee ohjelmistoluvan. Entä mitkä ovat operaattorin vastuukysymykset mobiilivideon broadcasting-palvelussa, jos siihen jälkikäteen kohdistuu esim. väitteitä tekijänoikeusloukkauksista? Jos nousee väitteitä esimerkiksi tekijänoikeuksien loukkauksista sellaisen sisällön osalta, minkä yksityishenkilö on kännykästään

lähettänyt, miten rakentuu operaattorin juridinen asema julkisessa web- tai wap-osiossa?

Tällaisessa perinteisestä tv-toiminnasta poikkeavissa palveluissa nykyinen lainsäädäntö ei välttämättä suoraan vastaa palvelua ja sen tuottamista koskeviin kysymyksiin. Loppukäyttäjät ovat viime kädessä vastuussa tuottamastaan ja levittämästään sisällöstä. Kysymys operaattorin vastuusta korostuu erityisesti silloin, jos siihen jälkikäteen kohdistuu esimerkiksi väitteitä tekijänoikeusloukkauksista.

Sopimukset käsittelevät erityisesti sopimusoikeudellista vastuunjakamista. Näiden muotoileminen ja vastuukysymyksistä sopiminen on epäselvässä tilanteessa haasteellista. Lisäksi kaupallisten kysymysten osuus palvelusta on vielä selvitettävä.

Palvelun käyttämisessä on suuri merkitys käyttäjien tarkalla ohjeistamisella. Tämän vuoksi käyttöohjeiden ja -sääntöjen hyväksyntäprosessiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kyse on myös siitä, kuinka helppo tai vaikea palveluun on liittyä ja sitä käyttää. Sopimusehdot itsessään eivät estä ihmisiä käyttämästä palvelua väärin.

Vahinkolaukauksia-pilottiprojekti

Toisena pilottihankkeena käynnistettiin Taideteollisen korkeakoulun Mediakeskus LUMEN Crucible Studion Vahinkolaukauksia-hanke. Kyseessä on interaktiivinen televisio-ohjelma, jossa kehitetään uusia monimediallisia audiovisuaalisia palveluja ja samalla rakennetaan uutta teknologiaa, jotta nämä konseptit olisi mahdollisia toteuttaa. Lähtökohtana oli löytää keinot, miten ohjelmaa voidaan räätälöidä katsojille.

Palvelun tausta-ajatus on TV-chat, jossa esityksen rakentaa katsoja, mikä on suosittua Suomessa. Palvelussa on kuvattu muutamia tunteja komediallista musikaalityyppistä sisältöä, jonka kehittymiseen ihmisillä on mahdollisuus vaikuttaa tekstiviestein ohjelman aikana. Tekstiviestit vaikuttavat sekä ohjelman kerrontaan (näyttelijöiden ajatusääninä) että ohjelman kulkuun (juonen käännoksinä). Tavoitteena on rakentaa kaupallinen formaatti, mahdollisesti soundtrack sekä kaupallisia oheistuotteita. Palveluun on rakenteilla myös Internet- ja mobiiliformaatit.

Tässä pilottiprojektissa haasteena ovat erityisesti tekijänoikeuskysymykset ja formaatin omistaminen yhteistuotannoissa. Kysymykseen liittyy erityisesti tekijänoikeuksien korvauskäytäntöjen osalta monikanavaisuuden huomioiminen: mitä haasteita korvausten rakentamiseen tuo mukanaan ennalta vaikeasti arvioitava palvelun käyttäjien määrä.

Muusikkojen liiton kanssa käydään neuvotteluja siitä, minkälainen ennakkotapaus on syntymässä monikanavajakelusta musiikin suhteen. Nykyiset liittotariffit koskevat vain televisiolähetyksiä, kun taas tämän tyyppisissä ympäristöissä neuvoteltava sopimus tulee kattamaan jakelun myös internetissä ja matkaviestimessä. Tuotantoyhtiön näkökulmasta tekijänoikeuksien ostaminen monikanavaympäristössä ei voi toteutua

enää kategorisesti siten, että hankitaan omistusoikeus kaikkiin oikeuksiin, vaan niiden jakaminen on huomattavasti monimuotoisempaa. Teoskynnyksen syntyminen toimialan uusien työnkuvien kautta (esimerkiksi vuorovaikututussuunnittelu) on myös ajankohtaista. Tietynlaisilla toimenkuvilla AV-tuotannoissa on selkeitä rooleja, joiden mukaan voidaan arvioida, minkälainen vaikutus tekijällä on lopputulokseen. Panoksen olisi tällöin oltava omaperäinen ja luova, jotta tehtävä ja teko voidaan saattaa tekijänoikeussuojan alle.

Ratkaisematta on lisäksi kysymys viestintään liittyen, miten esimerkiksi kuluttajan suoja otetaan huomioon SMS chat -ohjelmassa. LUOTI-asiantuntijapalvelun avulla on haluttu tarkastella tietoturvariskejä ja auditoida ohjelmiston toimivuutta. Tämän avulla on pystytty määrittelemään vaatimuksia tekijäosapuolille.

Pilottiprojektin yhteydessä tutkittiin myös liiketoiminnallistamiseen liittyviä kysymyksiä, kuten innovaatiostrategiaa, korkeakoulun asema kaupallisilla markkinoilla. Myös tuotantokonseptiin liittyvät kysymykset nousivat esiin: päätöksentekojärjestelmään liittyvät vastuut, tekijänoikeuksien osalta perustutkimus vs. ohjelmistojen rakennus, ohjelmistokehityksen aikataulut (lisäksi tähän liittyvä myöhästymissakon määrittely) sekä katsojien määrän arviointi liittyen korvausten muodostumiseen.

Formaatin suojaaminen on erillinen kysymyksensä palveluun, siinä liikkuvaan aineistoon ja niiden suojaamiseen liittyvistä tekijöistä. Formaattien suojattavuudessa ja suojaamisen menetelmistä saattaa löytyä eroja maakohtaisesti. Tämän vuoksi formaatti kuvataan erittäin tarkasti ja tätä suojataan muun muassa salassapitosopimuksin.

Habbo Web-pilottiprojekti

Kolmantena pilottihankkeena käynnistettiin Sulake Corporationin Habbo Web –hanke. Hanke on seuraavan sukupolven online-peilyhteisöpalvelu, johon liittyy monikanavaisia ratkaisuja. Hanke on merkittävä erityisesti verkkopalveluiden luottamuksen näkökulmasta ajateltuna.

Tekijänoikeuksien vaikeaselkoisuus nousee usein esille ja erityisesti tässä hankkeessa se korostuu. Palvelua käyttävät enimmäkseen alaikäiset henkilöt, jolloin suoramarkkinointiin liittyvät kysymykset, palveluun liittymisen pelisäännöt ja loppukäyttäjän käyttöehtojen hyväksyminen nousevat voimakkaasti esille. Hankkeeseen liittyy myös kysymys kirjastojen vapaakappaleoikeudesta.

Hankkeen aikana on tarkoituksena miettiä erilaisia keinoja, joilla viestitään nuorille loppukäyttäjälle mm. palvelun aitouden tunnistamisesta ja tietoturvallisuuden merkityksestä. Voidakseen käyttää palvelua asiakkaan on tunnistauduttava Habbo Hotelliin. Tunnistautumisessa haasteena on erityisesti identiteetin turvaaminen sekä verkkomaksamisen luotettavuus tunnistautumismenetelmän ollessa perinteisesti käyttäjätunnus ja salasana. Projektissa on keskitytty parantamaan salasanaan

perustuvan tunnistamisen turvallisuutta ja kestävyyttä turvallisuuteen liittyvien ongelmien minimoimiseksi.

Maksukanavia on mietittävä myös tämän hankkeen erillisenä teemana. Tämentyyppisissä palveluissa avautuu erityyppisiä maksamisen muotoja ja on linjattava se, miten näitä pitäisi käsitellä. Minkälaisia maksamisen tapoja on ja miten käytössä olevat keinot ovat rajattuja. On ratkaistava myös, miten eri osapuolia (maksajaa ja saajaa) pitää käsitellä eri maksamismuotojen osalta. Verkossa liittyvän rahan osalta erityisesti phishing on ollut Habbo Hotellissa pitkään ongelma ja sen käsittelyyn ovat kehittyneet omat rutiininsa. Erityisen ongelmalliseksi asia muodostuu sen vuoksi, että käyttäjät ovat nuoria, joilla ei ole vielä kokemusta turvallisuuden varmistamisesta verkkoasioinnissa.

Jos maksaminen epäonnistuu, miten sitä voidaan tutkia? Esimerkiksi virtuaalirahan ostaminen kioskilta voi epäonnistua ja tällöin virtuaalirahan ostajan jäljittäminen voi olla mahdotonta. Vaaditaanko, että anonyymin rahan haltija tunnistetaan? Habbo-hanke on aidosti kansainvälisessä levityksessä, mikä tuo samat kysymykset sovellettavan oikeuden osalta myös muualla kuin Suomessa. Tällöin haasteena kansainvälisyydessä on eri maiden lainsäädännön erilaisuus, esimerkiksi tietosuoja- ja tietoturvakysymyksissä vaatimukset vaihtelevat eri maiden osalta huomattavasti. Eri maissa muun muassa määräykset siitä, mitä tietoja saa käsitellä sekä kuka ja miten, miten tietoja on suojattava sekä palveluntarjoajia koskevat ilmoitusvelvollisuudet vaihtelevat. Yksi tapa vähentää tätä ongelmaa on minimoida käyttäjiltä kerättävän tiedon määrä sekä toteuttamalla kunkin maan lainsäädäntöä lähinnä kyseisessä maassa toimivan Habbo Hotellin osalta. Myös maksujärjestelmien rakentaminen eri maissa toteutettavaa mikromaksamista ajatellen on haastavaa. Tekijänoikeuksien kestoajaksi mm. musiikin osalta vaihtelee erittäin paljon (US 95 vuotta, Suomi 50 vuotta). Sovellettavien säännösten noudattaminen ja sujuvuuden varmistaminen eri viranomaisten välillä vaihtelee huomattavasti eri maittain.

Yksityisyyden suojan ulottuvuudet rakennettavissa palveluissa

Viime aikoina uusiin palveluihin liittyen esiin on noussut myös yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia kysymyksiä. Tietosuojavaltuutetun toimistosta Heikki Partanen nosti esiin oikeudellisia kysymyksiä pohtineeseen ryhmään erityisen panoksen yksityisyyden suojan näkökulmasta. Keskustelua nostattaneita esimerkkejä julkisuudesta ovat pankin asiakaskeskustelujen salanauhoitus, kiinteistöjen ja osakehuoneistojen myyntiin liittyvien palveluiden uudet ominaisuudet, asiakastietojen lähettäminen sähköpostilla sekä huippupoliitikkojen yksityiselämän suoja.

Ainakin seuraavia tekijöitä on mietittävä, kun luetteloidaan perustuslain 10 §:ssä lueteltuja yksityiselämän ulottuvuuksia..

- Alkuperäinen privacy-kysymys käsittelee sananvapauden ja yksityisyyden suojan suhdetta. Tällöin on mietittävä joukkotiedotukseen liittyen, mikä on

joukkotiedotusväline ja kuka on päätoimittaja. Samoin on määriteltävä lähdesuojan ulottuvuus. Luottamuksellinen viestintä käsittelee tiedonsiirto-kanavan oikeudellista suojaa ja erityisesti tunnistamistietoihin liittyvää kysymystä, viestinnän luottamuksellisuutta sekä salausta. Henkilötietojen suoja käsittelee tietokantojen suojaa ja rekisterikysymyksiä, henkilötietojen suojaa luvatonta käyttöä vastaan (identiteettivarkaus) sekä henkilötietojen yksilöintiä.

- Kotirauhan suojaamista koskevat säännökset käsittelevät kodin sijaintiin ja alueeseen perustuvaa suojaa, joihin lasketaan kuuluvaksi muun muassa tunkeutuminen tietoverkon avulla kotirauhan piirissä olevaan päätelaitteeseen sekä salakuuntelu ja –katselu. On mietittävä, onko salaa tapahtuva paikantaminen tämän suojan piirissä.

Haasteet liiketoiminnan kehittämisen näkökulmasta

Hankkeissa nousi esiin keskeisiä monikanavaisten palveluiden kehittämiseen liittyviä ongelmakohtia, joihin hankkeissa pureuduttiin paitsi toiminnallisten osuukien osalta, myös kartoittamalla oikeudelliset haasteet ja ehdotuksia niiden ratkaisemiseksi. Erityisen mielenkiintoista oli, että jokaisessa hankkeessa nousivat esiin sille tyypilliset kysymykset ja näin käsittely voitiin kohdistaa teemoittain jokaiseen hankkeeseen. Esitettiin muun muassa kysymyksiä siihen liittyen, johtuvatko oikeudelliset ongelmat puutteellisesta säädöstaustasta vai vaikuttaako siihen asiantuntemuksen jakaantuminen eri oikeuden alojen edustajien kesken ja tähän liittyvä vuoropuhelun puute. Tukevatko esimerkiksi tekijänoikeuksiin liittyvät korvauskäytännöt sekä nykyiset sopimusrakenteet uusien palveluiden kehittymistä parhaalla mahdollisella tavalla? Palvelun käyttämisessä suuri merkitys on käyttäjien tarkalla ohjeistamisella. Miten loppukäyttäjillä hyväksytetään palvelun käyttöehdot? Ovatko nämä riittävä keino määritellä osapuolten oikeuksia palveluissa. Sopimusehdot itsessään eivät estä ihmisiä käyttämästä palvelua väärin.

Hankkeiden vetäjien mukaan asiantuntijapalvelusta on ollut hankkeille paljon hyötyä, erityisesti hankkeiden omien arvioiden mukaan suurimmat hyödyt palvelusta on saavutettu turvallisten toimintamallien käyttöönotossa, vaatimusmäärittelyssä sekä mm. käytettävyyden suunnittelussa. Tietoturva-asioiden ennakkoinnilla palvelukehityksen aikana säästetään resursseja. Pilotoinnin haasteena on, että prosessit ovat hitaita, kun ollaan puolin ja toisin luomassa uusia toimintamalleja. Pilottiprojektit ovat tavallaan koelaboratorioita, joissa törmäytetään teknologiaa ja sääntelyä toisiinsa nähden. Pilotoinnit kuitenkin synnyttävät konseptoituja toimintatapoja ja palvelutuotteita, joiden avulla vastaavanlaisten asioiden käsittelyä voidaan nopeuttaa.

Pilottiprojektissa esiin tulleet asiat tuovat mieleen analogioita multimediatuotantoihin, joissa jouduttiin aikanaan pohtimaan samankaltaisesti sopimuksiin ja oikeuksiin liittyviä asioita. Tämän tyyppisiin hankkeisiin ei löydy välttämättä vakiintunutta formaattia oikeudellisten kysymysten ratkaisemiseen, vaan pilottihankkeessa joudutaan ratkaisemaan asioita tapauskohtaisesti sopimusteitse. Alueilla, joilla on olemassa

oikeudellinen mekanismi, toimii se pitkälle määrittelyn pohjana ja tämä toimii neuvottelun lähtökohtana. Esimerkiksi Teosto on ollut halukas osallistumaan erityyppisiin pilotteihin ja sopimaan asioista neuvottelemalla hankkeiden ja hankeosa-puolten kannalta järkeviä ratkaisuja. Yhden pilottiprojektin kautta nousi esiin kysymys, pitäisikö tekijänoikeuslain uudistusta miettiä. Tekijänoikeuslaissa ei muun muassa ole säädöksiä vastuuvapautuksista.

Monikanavaiseen ympäristöön liittyen on nostettava esille oikeudellisia kokonaisuuksia, erityisesti palveluiden osa-alueiden välisiin rajapintoihin liittyen. On pystyttävä myös määrittämään selkeät roolit sekä määrittelemään, kuka on vastuussa ja mistä. Muun muassa luottamuksen ja salassapidon vaatimukset on tunnistettava palvelun kaikilla tasoilla. On määriteltävä pitkälle sopimusoikeudellista vastuunjakamista uudessa toimintaympäristössä. Näiden muotoileminen ja vastuukysymyksistä sopiminen on osapuolten rooleja koskevassa epäselvässä tilanteessa haasteellista.

Lainsäädännöllisiin kysymyksiin ja kaupallistamiseen liittyen palvelun osalta on vielä selvitettävää. Suomessa tuntuu palvelun rakentamiseen liittyen olevan voimassa ajattelu- ja toimintamalli, jossa lakimiehet tulevat mukaan vasta loppumetreillä, kun tuotetta tai palvelua ollaan jo kaupallistamassa. On keskeistä, että oikeudellisten rakenteiden on oltava mietittyjä jo palvelun rakentamisen alusta asti, koska niillä on erityisesti monikanavaympäristöissä erityistä taloudellista arvoa ja niiden päälle rakentaminen ei välttämättä enää myöhemmin onnistu tehokkaimmalla mahdollisella tavalla.

Palveluun liittyy uusia, itse maksamiseen liittyviä asioita, esimerkiksi tilanteessa, jossa tilaaja lähettää tekstiviestin ja se ei menekään perille. Huomioitavia asioita erityisesti mobiilipalveluiden ja internetin osalta ovat alaikäisille suunnattuun markkinointiin ja ostamiseen liittyvät asiat. Erityisesti suoramarkkinoinnin pelisäännöt muun muassa suorien ostokehötusten osalta korostuvat virtuaalisissa ympäristöissä, joissa käyttäjäkunnan enemmistö on alaikäisiä henkilöitä.